

COLABORAREA DINTRE ARMATĂ ȘI BISERICĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

Sergent Ioan Dan POPOVICIU

*Batalionul 24 Vânători de Munte „General Gheorghe Avramescu”,
Miercurea Ciuc
10.55535/GMR.2023.4.34*

Procesul de secularizare, început odată cu Revoluția franceză la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a cunoscut apogeul în secolul al XX-lea, când Biserica a fost asediată de regimurile ateiste apărute din cenușa fostelor imperii de după Primul Război Mondial. Reverberațiile acestui fenomen anticlerical european s-au lovit însă de particularitățile spațiului românesc. Aici, biserica a fost chemată ca auxiliar al statului, sprijinul Bisericii în păstrarea integrității statale fiind o constantă pe parcursul secolelor de existență a poporului român. Acest sprijin a fost cu atât mai vizibil în prima jumătate a secolului al XX-lea, când poporul român a luptat pentru supraviețuire și întregire națională. Aceste aspecte vor fi abordate, prin prisma metodei cercetării istorice, pe parcursul materialului prezentat în cele ce urmează.

Cuvinte-cheie: armată, biserică, „Mitropolitul Războiului”, cler militar, regimul comunist.

INTRODUCERE

Trezirea conștiinței naționale la jumătatea secolului al XIX-lea a făcut inevitabilă declanșarea unei lupte care să îi unească pe români în granițele unui singur stat și sub un singur drapel. În anticiparea acestei lupte, autoritățile statale nu au neglijat beneficiile atât psihologice, cât și pe cele practice preconizate de o implicare activă a Bisericii în cadrul Armatei. Această implicare nu a fost însă una haotică, ci una organizată, conform unui set de legi și regulamente care au fost constant actualizate, în funcție de necesitățile și exigențele vremii.

Intrarea României în Primul Război Mondial a dus la implicarea activă a întreg personalului clerical în luptele din anii 1916-1918. Un personaj care a adus servicii inestimabile Armatei și Poporului, în această perioadă, a fost Mitropolitul Moldovei, Pimen Georgescu, supranumit și „*Mitropolitul Războiului*”. Acesta a dispus punerea la dispoziția autorităților a „*tuturor utilităților disponibile ale Mitropoliei*” (Pinca, 2010, p. 49). Activitatea dusă de Mitropolitul Pimen Georgescu în folosul Armatei a fost una deosebit de vastă, având o istorie care datează din perioada antebelică. Astfel, în 1913, el a intervenit pe lângă Ministerul de Război pentru trimiterea unor medici la mănăstiri pentru a-i familiariza pe călugări și călugărițe cu noțiunile de mică chirurgie. Rezultatele acestei activități nu au întârziat să apară, întrucât „*atât în campania din 1913, cât și în cea din 1916-1918, echipele de călugări și de călugărițe, trimise în diferite spitale de răniți, au adus mari servicii țării*”. (Ib., p. 328). Aceste mari servicii au fost răsplătite de către Armată prin acordarea gradului de sublocotenent în rezervă acelor preoți militari care s-au distins prin bravură în timpul luptelor de apărare din toamna anului 1916¹.

¹ Prin referatul nr. 473 din 12 februarie 1917, protoiereul Constantin Nazarie solicita acordarea gradului de ofițer pentru clerul care se afla alături de trupe în tranșeele primei conflagrații mondiale. Pentru mai multe detalii, a se vedea Marius Cătălin Mitrea, *Episcopia Armatei Române – Apostolat în slujba Patriei*, <https://www.aos.ro/wp-content/misiunea/MISVol1Art.13.pdf>, p. 55, accesat la 23 august 2023.

REGLEMENTAREA RELAȚIILOR DINTRE ARMATĂ ȘI BISERICĂ ÎN ZORII EPOCII CONTEMPORANE

Lărgirea bazinului demografic al României, ca urmare a Primului Război Mondial, a dus la sporirea numărului de militari de altă confesiune decât cea ortodoxă. Această diversificare a spectrului confesional în rândul trupelor a accentuat nevoia de actualizare a legislației cleric-militare. Inițiativa acestei schimbări a fost luată de către „Mitropolitul Războiului” și ministrul de Război, generalul Ioan Rășcanu. Noua lege de organizare a clerului militar a fost votată la 19 iulie 1921. Astfel, a fost instituționalizat Inspectoratul clerului militar în cadrul Ministerului de Interne. În cadrul ecleziastic a luat naștere Episcopia Militară a Armatei Române în organigrama Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (Păcurariu, p. 29). Această lege, cuprinsă în 12 articole, legifera statutul preoților ortodocși și al celor ce îndeplineau necesitățile confesiunilor minoritare.

Primul chemat să păstorească această instituție a fost Protopopul Vasile Saftu din Brașov² (Pinca, pp. 86-141). Acesta a fost numit cel dintâi Inspector al Clerului Militar prin Înalt Decret Regal nr. 5303 din 10 decembrie 1921. Din păcate, decesul acestuia, la 6 aprilie 1922, a avut loc înainte de realizarea etapelor premergătoare ceremoniei de investitură. Aceste etape erau: tunderea în monahism, ridicarea la rangul de arhimandrit, hirotonirea ca arhieru, investitura regală, instalarea în scaunul episcopal. Primul care a parcurs aceste etape și a ocupat atât *de facto*, cât și *de jure* funcția de Episcop al Armatei a fost Justinian Teculescu (Păcurariu, ib.). El a fost urmat de către preotul dr. Ioan Stroia, instalat în această funcție la 20 mai 1925. Sub oblăduirea lui, sediul Episcopiei militare a fost mutat de la București la Alba Iulia. Pe timpul pastorației sale, preoții din fosta armată austro-ungară au fost integrați în armata română. Generalul de brigadă Ioan Stroia a dus o luptă aprigă împotriva așa-numiților „sectari” ce activau în armată și care primiseră un număr de 110 brevete pentru „a-și răspândi liber, necondiționat, eresurile lor, în întreg cuprinsul patriei” (Pinca, p. 77).

Clerul militar a funcționat, pe baza legii, din 1921 până în 1937, când o nouă organizare a acestei instituții a devenit tot mai stringentă. Această nouă lege

² Vasile Saftu (1863-1922), episcop al Armatei Române. S-a născut la Brașov, la 12 iunie 1863. În perioada 1881-1888, a absolvit Seminarul „Andreian”, a făcut studii teologice, filosofice și pedagogice la Universitatea din Lipsca, obținând titlul de doctor în filozofie în 1888, cu lucrarea „O comparație a educației fizice la Locke și Rousseau, disertație inaugurală pentru obținerea demnității de doctor la Facultatea filosofică din Lipsca”. În 1896, a fost numit preot la biserica „Sf. Nicolae” din Scheii Brașovului, iar în 1911 a primit funcția de protopop. S-a implicat activ în organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, în decembrie 1918.

a fost adoptată la 22 martie 1937. Printre noutățile aduse în organizarea Episcopiei Militare se numără și înființarea unei noi funcții, cea de preot de garnizoană. Această măsură a fost impusă de greutățile financiare generate de Marea Criză, greutăți care nu mai permiteau existența unui preot pe lângă fiecare regiment. În baza noii legi, pentru diferite confesiuni, cu excepția celei ortodoxe, se cooptau preoți diurniști în locul preoților militari activi, iar alegerea episcopului militar se făcea prin strânsa colaborare dintre conducerea Bisericii Ortodoxe Române și conducerea Armatei. Dintre cei trei candidați propuși de Sfântul Sinod, Ministerul Apărării Naționale îl desemna pe cel pe care îl considera apt fizic și cultural să îndeplinească funcția de Inspector al Clerului militar. Pe lângă rangul de episcop, în cadrul organizării ecleziastice, cel numit urma să primească și gradul de general de brigadă, realizându-se, astfel, o asimilare a gradelor preoțești cu cele militare³ (Pentelescu, 2016, pp. 120-121).

Pe baza acestei noi legislații, la conducerea Inspectoratului Clerului Militar a fost ales Preasfințitul Partenie Ciopron⁴ (Ib., pp. 21-24). „Vlădica Partenie”, cum a mai fost acesta numit, a condus Inspectoratul Clerului Militar prin vremurile tulburi ale celui de Al Doilea Război Mondial și în perioada de instalare a regimului comunist în România. În urma rapturilor teritoriale, suferite în vara lui 1940, moralul armatei române „a ajuns la pământ” (AMNR, dosar 846, f. 25). Din acest motiv, fostul soldat de la Oituz⁵, acompaniat de către preotul colonel Ioan Dăncilă, a străbătut țara săvârșind numeroase servicii religioase, finalizate prin discursuri moralizatoare pentru soldații mobilizați. Venirea la putere a generalului Ion Antonescu, la 6 septembrie 1940,

³ Asimilarea gradelor preoților militari activi se făcea astfel: preotul de garnizoană era asimilat gradului de căpitan, preotul de divizie era asimilat gradului de maior sau locotenent-colonel, preotul de corp de armată era asimilat gradului de locotenent-colonel sau colonel, inspectorul clerului militar era asimilat gradului de general de brigadă. Preoții militari activi aveau dreptul de a fi salutați de către toți soldații, precum și de gradații inferiori sau egali în rang. Îndatoririle lor se întindeau de la mărturisirea și împărțirea trupei în posturi sau cel puțin o dată pe an până la privegherea și îngrijirea educației religioase și morale a ostașilor.

⁴ Partenie Ciopron (1896-1980), episcop militar român. S-a născut în satul Păltiniș, județul Dorohoi. A luptat în Primul Război Mondial, fiind rănit în timpul luptei de la Oituz. După finalizarea războiului, s-a călugărit la Mănăstirea Slatina, în 1921. Absolvent al Facultății de Teologie din Cernăuți (1929-1933), a urcat treptele ierarhiei clericale, fiind hirotonit arhimandrit în 1934. În urma morții Episcopului Armatei Române, doctor Ioan Stroia, survenită la 18 aprilie 1937, doctorul Partenie Ciopron a mai urcat o treaptă ierarhică. La 10 octombrie 1937, acesta din urmă a fost înscăunat la Alba Iulia ca Episcop al Armatei Române, având gradul de general de brigadă. A dus o intensă campanie de revigorare a instituției clerului militar. După preluarea puterii de către comuniști, în 1948, Episcopia Armatei a fost desființată, iar Partenie Ciopron a intrat în atenția Securității din cauza activității duse în timpul celui de Al Doilea Război Mondial.

⁵ Unele surse susțin că Partenie Ciopron ar fi luptat la Oituz, unde ar fi fost și rănit. În acest sens, a se vedea A. Pentelescu, *op. cit.*, p. 83. Alte surse susțin că el ar fi luptat la Mărășești, pentru aceasta a se vedea P. Pinca, *op. cit.*, p. 235.

și instalarea unui guvern militar au dus la o accentuare a relației de simbioză dintre biserică și armată. Generalul Ion Antonescu a înțeles că, pentru salvarea națională, era necesară o conlucrare strânsă între pretorianism și clericalism. La finalul lunii septembrie a anului 1940, generalul Ion Antonescu a lansat un „apel către slujitorii altarelor”, prin care solicita ajutorul clerului în ceea ce avea să devină cunoscut drept „războiul sfânt împotriva bolșevismului” (Constantiniu, 2011, p. 390).

Pentru această campanie au fost aduși sub arme și echipați un număr impresionant de militari⁶ (Boda, 2016), sprijiniți de numeroși preoți ortodocși. La 22 iunie 1941, în organigrama armatei existau: un preot general de brigadă, un protopop colonel, 18 preoți de corp de armată cu gradul de locotenent-colonel, 88 de preoți de garnizoană cu grade de maior și de căpitan. Pe lângă aceste cadre militare active au mai fost mobilizați, pe perioade scurte de timp, un număr de 200 de preoți din zonele rurale, cărora le-a fost acordat gradul de căpitan. Un aspect care trebuie subliniat, în acest context situațional, este umilirea națională din 1940, care a generat, paradoxal, o atenuare a diferendelor ecleziastice, precum și formarea unui front comun al diferitelor confesiuni împotriva flagelului ateist promovat de comuniști⁷ (Păcurariu, pp. 31-32).

Pentru participarea la acțiunea declanșată la 22 iunie 1941, clerul militar a beneficiat de un echipament variat, adaptat realității războiului. Acesta se compunea dintr-o „geantă de piele tapisată pe dinăuntru și prevăzută cu despărțăminte. În această geantă, preotul avea mereu Epitrahilul, Cutiuța de metal cu Sfânta Împărtășanie, Crucea, Aghiazmatarul și Panichida sau Molitvelnicul, două procovețe mici, lingurița, o sticlucă cu vin, o farfurioară de metal; o sticlucă cu spirt și chibrituri. Acestea din urmă erau necesare pentru dezinfectarea linguriței. În această geantă, preotul mai avea și pachetul individual de pansamente și carnetul personal, special pentru notarea deceselor în orice împrejurări” (Pentelescu, p. 141).

Activitatea eșaloanelor inferioare ale preoțimii în timpul celui de Al Doilea Război Mondial a fost una deosebit de prolifică, în special pe teritoriul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, unde populația fusese supusă unui amplu proces de ateizare. Pe cuprinsul teritoriului stăpânit de URSS, bisericile au fost transformate în hambare

⁶ Pentru declanșarea ofensivei peste Prut, Armata Română a avut la dispoziție un număr de 14 divizii. Acestea însumau aproximativ 150.000 de militari. Pentru mai multe detalii, a se vedea Adrian Gheorghe Boda (2016). *Aliați și dușmani în percepția combatanților români în cel de-Al Doilea Război Mondial*, Cluj Napoca, teză de doctorat nepublicată.

⁷ Pe lângă preoții ortodocși, pe Frontul de Est, alături de trupe, au mers și reprezentanți ai confesiunilor militare. Astfel, în organigrama armatei găsim atât preoți catolici, cât și greco-catolici, reformați și chiar hogi.

și săli de cinema. Preoții militari, aflați în avangarda Armatei, au intrat primii în satele din Ucraina și sudul Rusiei: „În locurile în care ajungeau, preoții cununau, botezau, pecetluiau morminte și oficiau slujbe interzise până atunci de regimul sovietic” (Pop, 2018, p. 469). De exemplu, imaginea pe care ne-o oferă satul Rosfiatowka este sugestivă pentru alte mii de sate din cuprinsul URSS: „Altarul devenise ecran. Pe ziduri, în locul icoanelor se vedea chipul lui Stalin, iar în locul citatelor din Evanghelie sunt scrise cu un roșu aprins unele din spusele omului care și-a închipuit că poate să se lupte cu Dumnezeu. Poporul însă, cu o bucurie de admirat, dă totul afară din biserică, făcând loc crucii și icoanelor”⁸. (Niculescu et al., 1998, p. 11).

Pentru a reduce din efectele comunismului, preoții armatei au purces la ample acțiuni de recreștinare și resfințire a locașelor de cult. Mărturie stă, de pildă, istorisirea preotului Dumitrescu H. Marin, care însoțea Brigada 2 Mixtă Vânători de Munte cu ambulanța 38 Munte și care, așa cum figura în Raportul nr. 24/1941, în cele 23 de localități traversate a săvârșit următoarele acțiuni de asistență religioasă a populației civile din Ucraina: 843 botezați, 574 împărtășiți, 4 biserici deschise pentru cult, 7 capele deschise, 434 de molitve, 606 parastase, 55 de masluri, 22 de înmormântări, 8 servicii divine, 27 sfințirea apei. Într-o dare de seama pentru perioada 15 septembrie-15 decembrie 1942, același preot, căpitanul Dumitrescu H. Marin, confesorul Batalionului 9 Vânători de Munte P.A. (Partea activă), consemna, între altele: „M-am strădui și Dumnezeu mi-a ajutat să adun și să identific toți ostașii unității ce și-au dat viața atâta de departe de țara iubită și toți cei dragi lor pentru Sfânta Cruce și dreptatea Patriei Române. Am prohodit un număr de 75 de frați ostași, eroi ai Batalionului 9 Vânători Munte, și un număr de 145 de frați ostași eroi din alte unități. O parte (60) au fost înhumați în cimitirul format de subsemnatul în comuna Bakssan Kaukazia, iar restul (160) în cimitirul pe care, de asemenea, eu l-am format în curtea bisericii din comuna Algir Kaukazia. Așadar, în Gruzia, sub poalele Munților Caucaz” (Ib., pp. 25-26). Activitatea preoților a fost cu mult mai vizibilă în momentele de acalmie, când puteau oficia Sfânta Liturghie și puteau adresa un mesaj moralizator trupelor, cum ar fi, de exemplu, acesta: „Am predicat apoi, notează un preot, despre necesitatea ca grijile și dorințele personale să fie trecute pe planul al doilea, acum nefiind în fața noastră decât Patria, pe care am evocat-o, în idei și imagini, ca pe supremul bun pe lume, după Dumnezeu, pentru a cărei apărare și onoare să fim gata a ne jertfi”. (Pinca, pp. 247-248).

⁸ Pentru mai multe detalii privind starea bisericilor ortodoxe din Ucraina, a se vedea Niculescu et al., *op. cit.*

La nivelul superior al clerului militar, Episcopul Partenie Ciopron a avut o intensă activitate culturală, editând publicațiile lunare „Biserica basarabeană” (totalizând 14 fascicule de apariție, cu peste 450 de pagini) și „Arma cuvântului” (totalizând 19 fascicule, cu circa 64 de pagini fiecare fascicul). În această revistă, Partenie Ciopron a sancționat vehement raptul teritorial sovietic din 1940, caracterizându-l drept „o grea și neașteptată încercare”. Aceste publicații au încetat să mai apară, pe măsură ce rușii câștigau teren, prima în 1943, iar cea din urmă în 1944. Avansul rușilor a însemnat și retragerea preoților trimiși de către Partenie Ciopron pentru a efectua recreștinarea transnistrienilor. După momentul 23 august 1944, preoții militari și-au continuat activitatea însoțind trupele în Campania din Vest. Munca lor a fost acum îngreunată de colaborarea cu un regim care încerca să îi suprimă încă de la primul contact. La această coabitare, s-a adăugat și necesitatea de a le explica soldaților-țărani de ce a fost oprit „războiul sfânt” și de ce camarazii lor au fost luați prizonieri de către aliatul sovietic, chiar și după întoarcerea armelor⁹ („Veterani pe drumul onoarei și jertfei”, 2002, p. 275). Pe măsură ce influența Moscovei asupra guvernului de la București a sporit, situația preoților militari a devenit tot mai indezirabilă pentru noii factori de decizie. Chiar înainte de finalul războiului, „fratele de la Răsărit” a demarat procesul de secularizare totală a societății. A început cu trecerea sub jurisdicția patriarhiei ruse a Mitropoliilor Bucovinei și Basarabiei, în timp ce Episcopiile Cetatea Albă-Ismail și Hotin au fost desființate la scurtă vreme după ocuparea acestor regiuni, în 1944. În interiorul țării, la 20 aprilie 1945, a fost desființată Mitropolia Olteniei. (Pinca, p. 374).

SFÂRȘITUL COLABORĂRII DINTRE ARMATĂ ȘI BISERICĂ

Pentru a elimina orice focar de viitoare rezistență împotriva regimului comunist, Partenie Ciopron, împreună cu restul preoților militari, au fost puși sub supraveghere de către organele de Securitate. Într-o notă informativă datată 12 mai 1947, se preciza, printre altele, faptul că „episcopul și cei din jurul său constituie un focar reacționar care alimentează reacțiunea destul de puternică din oraș (Alba Iulia) și Județ, iar Episcopul a votat cu <ochiul> (semnul electoral al Partidului Național-Țărănesc, condus de Iuliu Maniu la alegerile parlamentare din 1946). Propun: Schimbarea Episcopului, mutarea celor apropiați de episcop în alte garnizoane. Introducerea

⁹ Tratamentul aplicat militarilor români capturați de către sovietici după 23 august 1944 a fost, de cele mai multe ori, de o cruzime deosebită: mânați de la spate cu pistoalele mitralieră, îmbarcați în garnituri de tren fără geamuri, fără hrană, fără apă și trimiși în lagărele de prizonieri din URSS.

la Episcopia Militară a unui organ ECP/educație-cultură și propagandă”¹⁰. (Pinca, p. 380). Pe parcursul a trei ani, Episcopia Armatei a luptat cu disponibilizările și pensionările forțate, încercând să păstreze preoțimea în structura armatei. Atacurile împotriva colaborării dintre Armată și Biserică, cu care s-a confruntat episcopul armatei, au fost însoțite și de atacuri îndreptate împotriva influenței exercitate de Biserică asupra societății civile. În lupta sa, Partenie Ciopron a apelat la relațiile pe care le avea cu unii ofițeri superiori care mai aveau încă o oarecare influență politică. Încercările sale au fost sortite însă eșecului încă din august 1944, când România a intrat în sfera de influență a URSS-ului. Situația catastrofală în care se aflau atât armata, cât și clerul a fost pecetluită prin abdicarea regelui Mihai, la 30 decembrie 1947. A doua zi după abdicarea regelui, Petru Groza i-a făcut o vizită celui de al doilea patriarh al României, Nicodim Munteanu (1939-1948). În urma acestei întâlniri, patriarhul și-a dat demisia. Ultimele lui cuvinte, parcă profetice, au fost reținute de către Dudu Velicu, fost secretar general în Ministerul Cultelor, fostul patriarh remarcând că, „dacă a el plecat, eu nu mai am niciun rost” (Ib., p. 56). Comuniștii nu au mai așteptat mult timp pentru a elimina factorul religios din noua orânduire politică a armatei. Astfel, prin articolele 58, 59, 60, 61 din Decretul-lege nr. 177 pentru regimul general al cultelor religioase din 4 august 1948, Episcopia Armatei Române a fost desființată. Cu revocarea Legii nr. 68 din 19 martie 1937 pentru organizarea clerului militar, bisericile și capelele militare, cu întregul lor inventar, au trecut în proprietatea parohiilor pe raza cărora se aflau, iar Catedrala Episcopală din Alba Iulia, cu întregul patrimoniu, a trecut în proprietatea Episcopiei Clujului, Vadului și Feleacului (art. 59). Prin art. 60, preoții militari puteau activa în diverse parohii sau puteau ieși la pensie, în anumite condiții (Maciu, p. 38). Prin același art. 60, Preasfințitul Partenie Ciopron era pus la dispoziția Sfântului Sinod, păstrându-și titlurile și drepturile avute.

Prin această lege, a fost obtinută fructuoasă colaborare dintre Biserică și Armată. Dispariția Episcopiei Armatei a însemnat sfârșitul unei tradiții vechi de secole de prezență a preoților în rândurile armatei țării. „Asistența religioasă a fost înlăturată din structurile armatei române. Ateismul a înlocuit religia în cazărmi, în școli și spitale militare, garnizoane, armata fiind separată de biserică oficial”. (Pinca, p. 384).

¹⁰ O măsură clasică de înlăturare a cadrelor indezirabile, des uzitată de către comuniști, a fost scoaterea la pensie. Astfel, printr-un Proiect de Decret, emis de către Ministerul Apărării Naționale și Ministerul Cultelor, la data de 3 iulie 1948 s-a decis ca „membrii Clerului Militar care, la data publicării în Monitorul Oficial a prezentei Legi, au cel puțin 20 de ani efectiv de serviciu public, vor putea cere pensionarea prin derogare de la dispozițiile legii generale de pensuni, adăugându-li-se un spor de 5 ani la timpul efectiv servit”.

CONCLUZII

Colaborarea dintre Biserică și Stat în domeniul militar, în prima jumătate a secolului al XX-lea, a fost generată de contextul violent în care poporul român a evoluat și existat. Aceste circumstanțe au făcut ca slujitorii altarelor să se afle atât pe linia frontului, cât și în spatele acestuia, asigurând, în condiții nu întotdeauna prielnice, sprijinul moral al trupelor.

De-a lungul istoriei, Biserica și Armata au reprezentat două dintre instituțiile fundamentale ale poporului român și, în plus, instituții cu credibilitate reală în viața cetățenilor acestui neam, „două instituții înfrățite, care formează temelia organizației de stat”, după cum afirma episcopul general de brigadă Partenie Ciopron (Nicolescu et al., p. II).

Situația geopolitică în care se afla România la finalul celui de Al Doilea Război Mondial nu a permis continuarea prezenței preoților în rândul armatei, locul bisericii și al preoților fiind luat de Partidul Muncitoresc Român și ideile sale propagandistice.

BIBLIOGRAFIE:

1. Arhivele Militare Naționale Române (AMNR). Depozitul Central de Arhivă, Pitești, fond Divizia 21 Infanterie, dosar 846, f. 25.
2. Boda, A.Gh. (2016). *Aliați și dușmani în percepția combatanților români în cel de-Al Doilea Război Mondial*. Cluj-Napoca: Teză de doctorat nepublicată.
3. Constantiniu, F. (2011). *O istorie sinceră a poporului român*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
4. Maciu, F., Maciu, A. (2022). *Preoții militari din Armata României. De lege lata și lege ferenda în dreptul românesc*, <https://revista.unap.ro/index.php/revista/article/view/1602P>, accesat la 19 septembrie 2023.
5. Mitrea, M.C., *Episcopia Armatei Române – Apostolat în slujba Patriei*, <https://www.aos.ro/wp-content/misiunea/MISVol1Art.13.pdf>, accesat la 12 septembrie 2023.
6. Nicolescu, Gh., Dobrescu, Gh., Nicolescu, A. (1998). *Preoți în tranșee. 1941-1944*. București: Editura Europa Nova.
7. Păcurariu, M. (2018). *Armata și Biserica în trecutul Neamului Nostru*, <https://www.revistateologica.ro/wp-content/uploads/2018/07/Pr.-Prof.-Dr.-Mircea-P%C4%83curariu-Armata-%C8%99i-Biserica-%C3%AEn-trecutul-neamului-nostru.pdf>, accesat la 13 septembrie 2023.
8. Pentelescu, A. (2016). *Episcopii armatei române, biografii, documente (1921-1948)*. București: Editura Militară.
9. Pinca, P. (2010). *Istoricul Episcopiei Armatei (cu sediul la Alba Iulia), între anii 1921-1948*. Cluj-Napoca: Teză de doctorat nepublicată.

10. Pop, M.-N. (2018). *Armata Română între două conflagrații (1914-1945): legislație, organizare, operații*. Cluj-Napoca: Teză de doctorat nepublicată.
11. *Veterani pe drumul onoarei și jertfei. Ultime mărturii. 1940-1945* (2002), vol. VII. București: Editura Academiei de Înalte Studii Militare.